

УДК: 327.88:929Макогона]192»

© Іван Монолатій¹

ІНФОРМАЦІЙНІ «ВКИДИ» ЯКОВА МАКОГОНА: ГЕОПОЛІТИЧНІ МІРКУВАННЯ ПРИВАТНОГО ШПИГУНА ПРО ПОВОЄННЕ ОБЛАШТУВАННЯ СВІТУ

У статті аналізуються спроби інформаційних маніпуляцій громадською думкою української діаспори в США та Канаді після завершення Другої світової війни у 1946–1950 рр. з боку американського розвідника українського походження Якова Макогона (1880–1956). Публікуються архівні документи з фондів Національного архіву Канади та Архіву Наукового товариства імені Шевченка у Америці, зміст яких розкриває особливості інформаційних «вкидів» американських спецслужб щодо розв'язання «української проблеми» після Другої світової війни на міжнародній арені, у яких акцентується на проблемі «переміщених осіб», біженців із українських етнічних територій, а також проблемах повоєнного облаштування системи міжнародних відносин. Важливе місце у цих маніпулятивних матеріалах займає фігура приватного шпигуна, який таким чином стає актором міжнародної політики. Стверджується, що опубліковані матеріали можуть бути використані для інтелектуальної демістифікації інформаційного потенціалу щодо фігури американського героя і українського авантюриста ХХ ст. водночас, розслідування феномена приватного шпигунства, ігор розвідувальних служб на українській мапі світу, виснування про місце і роль України на шахівниці міжнародних відносин, приреченість бездержавних національних еліт на поразку в боротьбі з політичними режимами та їхніми спецслужбами. Саме тому інформаційні «вкиди» Я. Макогона можна розглядати як пояснення того, як і чому саме українська ідея стала заручницею

327

¹ Доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. E-mail: ivan.monolatii@pnu.edu.ua ; <https://orcid.org/0000-0002-8963-774X>

інформаційних воєн великих геополітичних гравців, політичного істеблішменту Заходу, який не зважав на українську еміграцію як інститут світового українства, робив усе можливе, щоб роз'єднати і спровокувати конфлікти між політичними середовищами українців на європейському і американському континентах. Стверджується, що медійний потенціал інформаційних «вкидів» Я. Макогона дозволяє зокрема виокремити принципи механізмів управління, інституціоналізації владних структур великих геополітичних гравців щодо українського питання; природу і способи функціонування систем національної та міжнародної безпеки; процес розширення інформаційної сфери як простору впливу інформації на політичні та соціальні явища в середовищі української діаспори США і Канади.

Ключові слова: Яків Макогін, приватний шпигун, інформаційна безпека, розвідка, геополітика, Україна, газета «Український голос», Національний архів Канади, Архів Наукового товариства імені Шевченка в Америці.

328

— **Jacob Makohin's Informational "Emissions": Geopolitical Considerations of a Private Spy about the Post-War Settlement of the World**

The article analyzes the attempts of informational manipulation of the public opinion of the Ukrainian diaspora in the USA and Canada after the end of the World War II in 1946–1950 by the American intelligence officer of Ukrainian origin Jacob Makohin (1880–1956). Archival documents from the funds of the National Archives of Canada and the Archives of the Shevchenko Scientific Society in America are published, the contents of which reveal the peculiarities of the information “throwaways” of the American special services regarding the solution of the “Ukrainian problem” after the World War II in the international arena, in which the emphasis is on the problem of “displaced persons”, refugees from Ukrainian ethnic territories, as well as problems of the post-war arrangement of the system of international relations. An important place in these manipulative materials is occupied by the figure of a private spy, who thus becomes an actor of international politics. It is claimed that the published materials can be used for intellectual demystification of the information potential regarding the figure of the American hero and Ukrainian adventurer of the 20th century at the same time, the investigation of the phenomenon of private espionage, the games of intelligence services on the Ukrainian map of the world, the conclusion about the place and role of Ukraine on the chessboard of international relations, the doom

of stateless national elites to defeat in the fight against political regimes and their special services. That is why the informational “throws” of J. Makohin can be considered as an explanation of how and why exactly the Ukrainian idea became a hostage of the information wars of major geopolitical players, the political establishment of the West, which disregarded Ukrainian emigration as an institution of world Ukrainians, did everything possible to unite and provoke conflicts between the political environments of Ukrainians on the European and American continents. It is claimed that the media potential of J. Makohin’s information “throw-ins” allows, in particular, to single out the principles of management mechanisms, institutionalization of the power structures of major geopolitical players regarding the Ukrainian issue; the nature and methods of functioning of national and international security systems; the process of expanding the information sphere as a space of influence of information on political and social phenomena in the environment of the Ukrainian diaspora in the USA and Canada.

Keywords: *Jacob Makohin, private spy, information security, intelligence, geopolitics, Ukraine, Ukrainian Voice newspaper, National Archives of Canada, Archives of the Shevchenko Scientific Society in America.*

Постановка проблеми. Сучасне політологічне трактування розвідки та розвідувальної діяльності зосереджується довкола того, що функціонування розвідки пов’язане з владою, а отже, з політикою, яку розуміють як соціальні відносини, зосереджені на одержанні окремими особами та групами частки влади або впливів на спосіб її розподілу. Це також спосіб підтримки політичної діяльності, спрямованої на задоволення соціальних потреб на індивідуальній та груповій основі, серед яких безпека – міжнародна та національна – є безумовним пріоритетом (Баррі, 2023: 11-12, 17).

Студії над безпековими проблемами, зокрема діяльністю розвідки, увійшли у XXI століття із чималим доробком дослідницьких проєкцій, взаємодії та конфлікту сфер інтересів національних і супер-держав, а також когнітивних теоретичних перспектив і методологічних основ. Більше того, потрясіння міжнародної спільноти, спричинене подіями 11 вересня 2001 р., дало потужний поштовх до ретельного вивчення інституцій, методів та інструментів, які використовували і використовують спецслужби різних країн світу з різними політичними режимами на чолі. Відтак підвищення інтересу до міжнародної безпеки мало позитивний вплив на суміжні сфери,

зокрема політику та міжнародні відносини, які були продіагностовані та проаналізовані з точки зору ролі та місця розвідки в прийнятті політичних рішень, міжнародної співпраці у протидії та боротьбі із загрозами безпеці, а також мережеві зв'язки всередині розвідувальних структур (Девайн, 2024: 9-16).

В контексті цього, по-перше, значно зростає вагомість наукового ретроспективного вивчення діяльності іноземних розвідок на українських етнічних землях упродовж, щонайменше ХХ ст., і, по-друге, набуває ваги об'єктивне з'ясування політичних профілів іноземних розвідників, інтегрованих в розробку «української проблеми», особливо у період Другої світової війни та у перші повоєнні роки. Саме тому американець українського походження Яків Макогін (1880–1956) надалі залишається маловідомою постаттю загалу навіть фахівців з царин історії, міжнародних відносин й національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про Якова Макогона існує обмаль досліджень – українських авторів Олександра Скрипника (Скрипник, 2021), Степана Геника (Геник, 2019), Олега Румянцева (Румянцев, 2017), Миколи Тимошика (Тимошик, 2019) та польських дослідників – Гжегожа Бравна (Braun, 2017) і Анджея Земби (Zięba, 2012: 181-195). У 2023 р. з'явилася перша монографія про Я. Макогона – «Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина» (Монолатій, 2023: 408-429), написана автором цієї статті на підставі неопублікованих досі архівних документів спецслужб та поліції США, Канади, Великої Британії, Франції, Швейцарії, Італії, Польщі, Румунії та України 1920-1940-х рр. Однак чимало контекстів розвідувальної діяльності приватного шпигуна Я. Макогона, інформатора американських спецслужб у 1940-х рр, особливо у частині його інформаційних «вкидів» після завершення Другої світової війни, залишаються цілковитою terra incognita для фахівців у царині історії розвідки та геополітики.

Мета дослідження полягає у оприлюдненні змісту неопублікованих документів із фондів Національного архіву Канади та Архіву Наукового товариства імені Шевченка в Америці про інформаційну діяльність приватного шпигуна Я. Макогона, з'ясуванні контексту їх постановня та наслідків, зокрема щодо української діаспори у Канаді та США.

Виклад основного матеріалу. Хоча вперше Я. Макогін вперше зустрівся з Новим світом (США і Канадою) на початку ХХ ст., про що

вже докладно відомо (Монолатій, 2023: 72-78, 410-411), перші ґрунтовні оцінки його публічної діяльності знаходимо у документах зовнішньополітичного відомства Канади у другій половині 1930-х рр.

У меморандумі МЗС Канади під назвою «Яків Макогін псевдо Яків Маколін, псевдо Яків Макогон, псевдо Джек Мак-Овен, псевдо граф Яків Розумовський, псевдо князь Мазеппа», зокрема стверджувалося, що «[...] Яків Макогін – крім уже згаданого Українського Бюро в Лондоні – заснував низку подібних пресових агенцій у Парижі, Берліні, Женеві та Сполучених Штатах, куди всі українські пресові організації, що належать до його Бюро, надсилають інформацію про український рух, який у даному випадку має на меті незалежну Україну включно зі Східною Галичиною. Згадане Бюро, однак, не слід плутати з Українським Бюро, керованим гетьманом Скоропадським у Берліні, яке має своєю метою незалежність лише тих частин України, які знаходяться під більшовицьким контролем. Ця остання організація ставиться до діяльності Макогона з певною неприязню, як можна зрозуміти, неприхильно ставиться до Макогона польська влада, яка вислала його зі своєї країни в 1930 р. і стверджувала, що він видає себе за прямого нащадка князя Розумовського. Тут можна констатувати, що з огляду на різні підозрілі обставини щодо його діяльності Макогін підозрюється в тому, що: (а) він є більшовицьким агентом, який через свою нібито зацікавленість у незалежності України може підтримувати зв'язок з білоросійською діяльністю; (б) розпалює потужну пропаганду проти Польщі, щоб відвернути увагу європейської громадської думки від правління більшовиків у Советській Україні; і (в) звичайний авантюрист, який збирає внески на цілі, пов'язані з визволенням України, з метою власної фінансової вигоди чи переваги своїх працедавців, якщо він фактично діє як знаряддя більшовиків» (Library and Archives Canada: 20 жовт., 1937).

331

Натомість варто зауважити, що Я. Макогін під час Другої світової війни, зокрема у 1942 р. надавав послуги як інформатор служби розвідки США під час Другої світової війни – Управлінню стратегічних служб (Office of Strategic Services – OSS), попередниці ЦРУ, збираючи і передаючи їй відомості про окремих фігурантів української еміграції, запідозрених у пронацистській діяльності, а також пропонуючи свої плани воєнного і повоєнного врегулювання українського питання, щодо яких американці, ймовірно, вже мали чималі сумніви. Інша справа – активна залученість Я. Макогона у геополітичні ігри амери-

канських спецслужб, зокрема його пропозиції стосовно використання пропаганди, підривної діяльності та післявоєнного планування. Цілком ймовірно, що йшлося не лише про європейський театр війни, а й країни Середземномор'я (Монолатій, 2023: 377-405).

332 — Саме тому вважається нині, що найпоказовішими для розвідувальної діяльності Я. Макогона стали перші роки Другої світової війни, що, з одного боку, засвідчили небезпечність геополітичних ігор на персональному рівні, а з другого – його бажання (поруч із дружиною-американкою) бути корисними задля реалізації американських інтересів у Європі. Одначе трагікомедією американського громадянина і, водночас, «уявленої української людини» Я. Макогона, його була приреченість і далі бути «самотнім вовком», який (навіть того сильно бажаючи) об'єктивно не міг впливати на загальний процес міжнародних відносин першої половини ХХ ст. Відтак уже після закінчення Другої світової війни і на початку Холодної війни між Заходом і Соведами, Я. Макогін стає маргінальною фігурою в українському еміграційному середовищі, на заклики якого вряди-годи відгукувалися, а усі його пропозиції сприймалися українцями скептично. Промовистий приклад цього – Макогініві реляції до українських видань в Канаді і, почасти, його кореспонденція до сучасників-українців у США.

Передусім, якщо йдеться про інформаційну діяльність Я. Макогона у перші повоєнні роки, то варто зважити на ту обставину, що вже 10 березня 1946 р. Я. Макогін, «з причини катастрофального положення біженців, та надходячих подій», уважаючи своїм обов'язком висловити свої думки, надіслав до часопису «Український голос / Ukrainain Voice» у Вінніпезі машинописи двох статей англійською мовою, адже зі свого боку переконував, що «статті ці принесуть користь так біженцям, так і українцям в загалі», зауважуючи: «Наколи Ви хочете мати статті в англійській мові, та подасте тему потрібних статей, знова без жадних зобов'язань із Вашої сторони, вишлю їх. Одне услів'є. Я ніколи не прийму грошей за статті. Се gratis» (Library and Archives Canada: 10 бер., 1946).

Однак варто зауважити, що Я. Макогін вже контактував із цим виданням ще у жовтні 1942 р., адже тоді він писав до редакції: «Шановні панове, будь ласка, змініть мою адресу з Hotel Victoria, Boston, Mass., на вищезазначену (16 Old Field Road, Newton Center, Mass., U.S.A.). [...] Дозвольте мені висловити свою вдячність за чудову, кон-

структивну роботу, яку виконує ваша газета. [...] Будь ласка, надішліть мені рахунок для оплати коштів, які вам належиться заплатити за мою підписку, і водночас скажіть мені, яким способом я можу надіслати вам гроші. Чи буде мій особистий бостонський доларовий чек прийнятий у Канаді? Якщо це буде вам цікаво або допоможе, я можу надіслати вам кілька статей для публікації. Якщо це цікаво, будь ласка, скажіть мені, які теми можуть бути особливо цікаві вам або вашим читачам» (Library and Archives Canada: 2: 4 жовт., 1942). Однак мусимо минути ще чотири роки, щоб Я. Макогін зважився на власні конкретні пропозиції.

Переконаний, що сьогодні два Макогонові тексти, які зберігаються в фонді Ольги Войценко в Національному архіві Канади, варто опублікувати українською мовою повністю, адже вони є надзвичайно показовими у повоєнній історії приватного шпигуна Я. Макогона, розумінні його мотивацій та спроб інформаційних «вкидів» у середовище української діаспори західної півкулі.

У першому з них йшлося про нагальну потребу порятунку українців-залишенців у Європі, забезпечення їхніх найелементарніших потреб, зокрема одягом та їжею, збирання фінансової допомоги. А як приклади трагічної долі у повоєнній Європі називалися вдови Симона Петлюри та Євгена Коновальця, а також знані українцям громадська і політична діячка, видавчиня Олена Кисілевська та видавець Іван Тиктор:

«Усі охоче визнають, що становище біженців сьогодні в Європі жахливе. Цим біженцям або, як їх тепер називають, переміщеним особам або Ді-Пі (Displaced Persons. – І. М.) – потрібна допомога і потрібна негайно і відчайдушно. Серед усіх цих груп переміщених осіб різних національностей ніхто більше не потребує допомоги, ніж українці. Я цілком усвідомлюю, що українці в Сполучених Штатах, Канаді, Бразилії та Аргентині з розумінням і ентузіазмом відповіли на цей заклик про допомогу від своїх менш щасливих співвітчизників за кордоном. Близько 50% українців по цей бік Атлантики вже внесли свою лепту. Решта – принаймні 50% – не зробила внеску, і коли їх запитують, чому вони звертаються до різних організацій і комітетів, вони хочуть знати, що сталося з цими грошима. Інші кажуть, що вони покінчили з цим, бо їхні гроші розтринькали. Інші запитують: “Як ми знаємо, що наші гроші дійдуть до людей, яким ми особисто хочемо допомогти”. Інші дають більше таких же виправ-

дувальних відповідей. Ще інші гірко скаржаться на неефективність, або неправильні методи, або неправильну організацію різних українських допомогових комітетів тут (США – І. М.) і в Канаді.

Незважаючи на всі ці заяви – і сотні інших подібних до них – які були зроблені мені особисто протягом років уважного спостереження та тісного спілкування з усіма українцями та їхніми проблемами, – я ні на хвилину не вірю, що хтось коли-небудь навмисно незаконно привласнив один пенні коштів, зібраних для українських допомогових комітетів, або будь-коли використав будь-яку частину будь-яких коштів для власної особистої вигоди. У минулому, а також у теперішньому часі були і залишаються слабкі місця в українських організаціях та їх поведженні зі своєю пропагандою. Однак ці плями не такі погані, як їх малюють, і кожен робить помилки. Єдині, хто ніколи не робить помилок, це ті, хто взагалі нічого не робить.

334 — Однак, є кілька цілком реальних причин для нарікань з обох сторін питання про допомогу. Головна зараз – і єдина, яка заслуговує на негайний розгляд – це відчайдушна потреба всіх українців серед біженців у Європі сьогодні. – Ця проблема та їхня потреба є НІНІ (так в оригіналі. – І. М.), і про неї потрібно подбати НІНІ. Українці серед скитальців постраждали настільки, що більшість із нас не в змозі це зрозуміти, а зараз вони страждають ще більше.

Особливо звертаюся до тих 50% українців, які не зробили свого внеску в допомогу своїм співвітчизникам за кордоном.

Іноді я думаю, що деякі з багатьох висунутих аргументів не є лише виправданнями, щоб НЕ допомогти. Якщо ХТОСЬ хоче щиро допомогти, зробити це дуже легко. Тому ХТО ЗАВГОДНО може допомогти будь-якій людині, якій ви самі вирішили допомогти, або будь-якій групі – релігійній чи політичній. Ви всі маєте право допомагати, скільки завгодно, і кому завгодно, де і коли.

Якщо ви католик і бажаєте, щоб ваша допомога надходила до інших католиків – це можна, те саме, якщо ви православний. Якщо, з іншого боку, ви віддаєте перевагу своїм дарам і допомозі іншим за вашими власними політичними переконаннями, ви також можете отримати це. У всіх групах і категоріях є БАГАТО нужденних і гідних людей. Кожен із вас може дозволити собі відправити одну продуктову посилку на місяць одній з ваших власних релігійних чи політичних філій за кордоном. Якщо ви все ще боїтеся, що ваші внески можуть бути використані не за призначенням, якщо вони будуть передані до

будь-якого фонду загальної допомоги, Ви можете особисто надіслати ці посилки, і особисто можете бути впевнені, що їх отримають.

Такі особистості, як пані Петлюра, пані Коновалець і пані Кисілевська, всі за кордоном і всі відчайдушно потребують негайної допомоги. Вони представляють різні напрями в українській справі, а їхні чоловіки з перших двох названих, багато зробили для України та українців. Пані Кисілевська все своє життя особисто працювала для України та українців і зараз їй уже далеко за вісімдесят років, була сенаторкою польського Сейму, письменницею та вчителькою і багато дала своєму та вашому (Канади. – І. М.) народові. Є багато таких людей з усіх політичних партій і з усіх куточків України, яким також потрібно допомогти ЗАРАЗ.

По можливості надсилайте їм їжу та одяг. Серед інших націй представники кожної з професій пишуться тим, що піклуються про незможних представників їхнього фаху, які потребують допомоги. Лікарі допомагають своїм колегам, юристи собі подібним, професори, інженери, журналісти тощо. Кожна група намагається піклуватися про деяких представників своєї професії. Чому українці теж не можуть зробити щось подібне?

335

Ось приклад Івана Тиктора, щоб проілюструвати мою думку. Більшість із вас чули про нього і багато хто з вас його знає. Чому б деяким українцям тут, пов'язаним із газетами, не допомогти йому чи іншим, як він, які потребують допомоги? Ваш ОBOB'ЯЗОК допомогти цим українцям.

Цим українцям серед переміщених осіб потрібно ВСЕ. Насамперед вони потребують їжі та одягу. Їм також потрібна надійна впевненість, що їм допомагатимуть принаймні упродовж року, оскільки стільки часу знадобиться, щоб зорганізуватися і знову стати на власні ноги. Нехай Українські допомогіві комітети продовжують свою добру справу, і дозвольте іншим, хто бажає, пожертвувати власні пакунки своїм людям. Якщо випадково хтось із вас не знає адреси людей, яким, можливо, хотів би допомогти, і ви не можете отримати адреси в місцевих газетах, автор цієї статті буде радий надати всі адреси, які вам можуть знадобитися, чи гідні осіб у всіх політичних чи релігійних групах.

Допомагаючи таким чином усім тим із вас, хто на сьогоднішній день не зробив багато, якщо взагалі нічого не зробив, щоб допомогти матеріально в цій справі, можете бути впевнені, що будь-яка допо-

мога, яку ви зараз надасте, буде спрямована туди, куди ви особисто бажаєте. Це усуває будь-які подальші виправдання з цього приводу. АЛЕ НАДАЙТЕ ЦЮ ДОПОМОГУ ЗАРАЗ, БО САМЕ ДОПОМОГА ПОТРІБНА.

Цей лист до цього моменту був здебільшого для тих 50% українців, які на сьогодні НЕ зробили свою частку допомоги. Відтепер – УСІМ українцям.

Я дуже впевнений, що тільки серед українців у Сполучених Штатах існує щонайменше тисяча різних груп, організацій і парафій, різних політичних і релігійних переконань. У Канаді та Південній Америці, ймовірно, вдвічі більше. Якщо кожна з цих груп, окрім внеску в загальні допомогіві організації, також візьме на себе повну відповідальність лише за ОДНУ особу, яка потребує вашої допомоги за кордоном, і візьме на себе повну турботу про ОДНУ особу, яку ви можете обрати самі, ви побачите, яка це буде гарна допомога. Я планую взяти на себе ВСЮ відповідальність принаймні за одну особу упродовж одного року – це була б значна справа. Звичайно, це не надто багато, щоб просити будь-яку групу зробити для будь-кого з українців за кордоном, які зараз відчайдушно потребують вашої допомоги, адже всі вони зробили так багато для нас.

Вам усім було б добре повторювати ті засоби, які використовують американці, коли вони справді допомагають якимось із своїх власних гідних справ. Вони обідають і нерідко беруть тарілку їжі за сто доларів, але гроші йдуть у фонд, який вони збирають, і вечеря зазвичай складається з однієї простої страви – часто-густо тушкованої яловичини. Приблизно тиждень тому ми влаштували таку вечерю тут, у Бостоні, для тисячі осіб за 100 доларів за тарілку, і це мало великий успіх.

Дуже часто можна прочитати в українській пресі, що влаштовують вечорниці для того, чи іншого, весілля та на хрестини, чи з багатьох інших причин, або й зовсім без жодних. На них може бути від 50 до 500 гостей, і вони детально розповідають, як столи “стогнуть від їжі”, а потім вони організовують збір внесків для української допомоги чи якоїсь іншої важливої благодійності – і збирають від десяти до п’ятдесяти доларів. Така жалюгідна показовість надто голосно промовляє за себе та за українців. Ми не можемо – і ми не повинні – просити когось допомогти нам, доки ми не допоможемо самі собі. Що Ви думаєте?» (1: 7 бер., 1946, додаток 1).

Друга з черги Макогонова стаття більшою мірою була його власними геополітичними міркуваннями, аніж турботою, як здавалося, за українськими біженцями у повоєнній Європі, адже йшлося не лише про актуалізацію національної консолідації українців, а й про пошук, скажімо, старих-нових ворогів:

«Мені цікаво, чи українці повністю усвідомлюють, яку чудову можливість вони мають зараз, щоб нарешті втілити мрії, заради яких стільки з них пожертвували своїм життям у минулому, і чимало інших досі жертвують їх все для сьогодення. Їхні шанси – прямо зараз – необмежені, якщо вони будуть діяти розумно. Вони насправді можуть досягти чого завгодно, якщо вони дійсно цього хочуть і діятимуть відповідно. Якщо вони цього не зроблять, вони залишаться до найбільшої катастрофи у своїй історії. Вони повинні забути або проігнорувати режим чудових обіцянок і гарантій, наданих кимось. Забудьте також про урочисті обіцянки Атлантичної хартії про “свободу і справедливість для всіх націй, великих і малих”. Забудьте всі чудові гасла та “крилаті вислови”, якими обдаровували вас та інших, коли повсюдно було дуже важко, бо ті, хто обіцяв усе, відчайдушно потребували вашої допомоги. Усі ці обіцянки та гасла не означали і не значать точно нічого.

Кожна нація, велика чи мала, (принаймні зараз) працює на власні особисті та егоїстичні інтереси. Якщо ваш чи будь-який інші народи будуть потрібні, а чи зможуть бути їм корисними, то вони тобді допоможуть. Обсяг допомоги, на яку ви можете розраховувати, буде оцінюватися залежно від вашої потреби. Якщо українці зможуть довести, що вони можуть бути як корисними, так і потрібними для будь-якої з великих держав, тоді вони підтримають ваші претензії та підтримають ці претензії навіть більше, ніж усе, на що ви насмілювалися сподіватися досі. Але українцям доведеться доводити, що вони є підмогою. Їм також спочатку треба буде довести, що вони можуть об'єднатися між собою і що вони дійсно мають необхідне розуміння, щоб працювати і боротися під підходящим керівництвом. Якщо вони будуть діяти згідно з визначеними напрямками, вони досягнуть своєї мети. Якщо, з іншого боку, вони наполягатимуть на тому, щоб діяти так, як вони діяли протягом останніх 30 років, то мені шкода, що вони свідомо відкидають усе, над чим вони – всі вони – працювали на сьогоднішній день, мені особливо прикро за безліч біженців за кордоном, які будуть втрачені і яким ніхто не допоможе, тому що це

буде не в їхніх інтересах чи перевагах.

Дозвольте мені бути конкретним. Я впевнений, що якби українці були справді організовані та об'єднані, вони могли б отримати будь-яку підтримку, яка їм знадобиться для реалізації власних планів щодо власної нації. Але я маю на увазі ДІЙСНО об'єднаних та організованих, без криків про свій літак з дахів будинків і без перебільшення та хвастоштів, що вони зазвичай роблять. Якщо українці не будуть серйозно робити щось для себе та своєї країни, поляки отримають всю підтримку та допомогу від тих, хто потребує друзів у Східній Європі. Поляки мають право на певну допомогу без обмежень, але якщо українці не об'єднуються і не зроблять розумних планів і кроків, поляки отримають більше, ніж їхня частка в майбутніх перестановках. Вони хочуть – і можуть отримати – набагато більше території на Сході, ніж тепер мають на Заході. Чи цього хочуть українці?

338 — Я роками вивчав українське питання і вивчаю його досі. Я також вивчав польське питання. Були німецько-російські вторгнення, німецькі вторгнення, а потім знову російські вторгнення, і тепер дуже легко може статися польське вторгнення на українську територію. Якщо це станеться, результати будуть катастрофічними для України.

Я застерігав українців від німців, застерігав їх також від більшовиків, а тепер знову застерігаю їх – цього разу від поляків. Можливе польське вторгнення в найближчому майбутньому. Якщо це прийде, ви всі також добре знаєте, які жахи це принесе з собою і які руйнування. Ви всі знаєте, що вчинила польська армія, втікаючи з Польщі, і можете легко собі уявити, що зробить “переможна” польська армія, коли сп'яніє від успіху.

Щиро сподіваюся, що всі мислячі українці повірять у це і зроблять належні кроки, щоб зробити з цього щось конструктивне. Проте, виходячи з минулого досвіду, я дуже мало вірю в те, що вони це зроблять. Я відчуваю, що мушу попередити їх. Впевнений, що настане крах, і набагато раніше, ніж очікує більшість людей, щонайпізніше протягом року і, ймовірно, набагато раніше. Скористайтеся майбутньою перестановкою і будьте готові пожинати частину її переваг. Якщо українці пропустять цю можливість, вони не зможуть сказати, що їх не попереджали, їм не буде кого звинувачувати, крім самих себе. Їм усім потрібно набагато більше толерантності і набагато менше особистого “Я”. Те, що хтось у минулому був сенатором, міністром або генералом, не обов'язково дає йому право бути єдиною

людиною, яка знає все і все зараз. Нам усім потрібні і ми хочемо генералів, міністрів та сенаторів в будь-якій армії та організації, АЛЕ нам також потрібні і ми хочемо рядових та працівників, набагато більше, ніж генералів. Нам потрібні роботяги, і ми хочемо людей, достатньо розумних, щоб усвідомити, що ніхто не може зробити усього, що від нього очікують; потрібні люди, достатньо розумні, щоб прислухатися до них і слідувати розумним порадам і допомозі від інших людей, котрі здатні надати такі поради і допомогу.

Ніхто не знає чужих недоліків і слабких сторін так добре, як вороги, і ніхто не може звинувачувати їх, коли вони наживаються на наших недоліках. Вони просто поведуться розумно. Вони миттєво бачать нездатність українців домовитися між собою навіть про найпростіші проблеми. Чи можна звинувачувати інші більші нації, коли вони відвертаються від українців до інших націй, які навчилися об'єднуватися, організовуватися та співпрацювати з собою та іншими?» (Library and Archives Canada: 7 бер., 1946, додаток 2).

Контроверсійність інформаційних «вкидів» Я. Макогона засвідчує й уривок його листування 1949 р. з Василем Мудрим, в якому він стверджував: «[...] я ніколи не шукав за інформаціями щодо українців. Поливши се цілковито на боці. Тепер з причин вістей которі в послідних днях надійшли, постановив сам провірити як фактично є справа, кілька там правди, а [с]кільки сплетнів. Причина сего, що як самі знаєте я працював для українського народа ціле житіє мое не шукаючи жадної особистої користи. Я любив і люблю сей народ а спеціально селян та робітників. Се чудовий елемент так в ріднім краю як на еміграції деб сеся еміграція не була (курсив мій. – І. М.). Я попирав і буду поперати до кінця життя мого правдивих провідників, коли они *de facto* працюють для сего бідного народа. Наколиж одначе сесі провідники, хто бони не були, під покришкою народної справи, працюють тільки щоб запевнити собі вигідне житіє, коли працюють ради особистої влади, а ще гірш, розтрачують зібраний гріш для особистого вигідного житія, тоді сему народови належить ся щоби знав правду і перестав давати тяжко зароблений гріш на ціли, которі суть зужиті не на се на що они давали. Знаючи правду, як народ, де б він не був, дальше буде давати гроші на не відповідні ціли тоді, тоді се справа народа, а не моя» (Архів НТШ в Америці: 15 груд., 23 груд., 1949, с. 151).

Ця «декларація» має кілька цікавих елементів. Найперший – акцентування на турботі про «селян та робітників», «народну справу», «справі народа», що можна було б розглядати почасти таким собі советофільством, прояви якого щораз більше у цей час ставали буденністю української діаспори США. Другий – вписування в систему Макогонових координат висловів з виразним класовим звучанням – «тяжко зароблений гріш», «вигідне житіє», «бідний народ», «народові належить ся щоби знав правду» тощо.

Як же тоді зрозуміти його твердження, мовляв, «я не раз, не два, але роками твердив і тверджу, що Москва, Червона, синя, чи яка там, є найбільшою небезпекою для людства, і коли SD (скоріш за все, так Я. Макогін так скорочував назву США як «З'єдинені Держави». – І. М.) не візьмуть певної стратегічної ідеї, ми, себто SD програють війну. Третя [світова] війна є не минуча. Питанне коли. Найдалше за два роки а як мені високий достойник щойно передвчера сказав “може за два тижні” тут буде “Pearl Harbor”. [...] Ось яка ситуація. Я перестерігав Українців три рази. Мав рацію. Се 4 пересторога. Сим часом се досить» (Архів НТШ в Америці: 22 квіт., 1950, с. 65).

340

А ще Я. Макогін стверджував, що контактує з різними політичними угрупованнями українців, але не листується з гетьманцями (середовищами гетьмана П. Скоропадського) і більшовиками. Одначе це лише вступ до більш важливіших тверджень про його роль у українській національній справі: «Бачите я переписуюсь із всіма угрупованнями, Республіканцями, соціалістами, Націоналістами (всяких пород). Не переписуюсь з Большевиками, бо се не суть українці, ані із гетьманцями, не тому, як они кажуть, що конкуренція, але з сеї простої причини, що коли Престоли падають як грушки з груші, коли се тільки хвилина часу, і то дуже короткого, як англійська корона впаде з голови короля, сеж нісенітниця поперати гетьманат або монархію на Україні. Они до мене, а не я до сих угруповань пишу, бо я не є ані республіканець, ані націоналіст, монархіст чи гетьманець, але приятель українців і то в більший приятель як они се знають. Ціле своє житіє, енергію, родинне щастя, здоровле і честь віддав, на віщо маю доводи і то незбиті доводи. [...] Мене ані групи ані особи не інтересують[,] тільки тоді, коли се має вплив на національну справу. Сего я держав ся та держусь до днесь [...] я днесь буду служити чи то Бандері, Лебедеві, Вам (Василеві Мудрому. – І. М.), Левицькому, Реваєви (Юліяну Реваю. – І. М.), кому хочете крім большевиків та гетьманців

і монархістів, коли мене переконують що мають державчий хист, що їм іде о добро нації а не особистої жажди влади, сили, популярности, або гроша. Коли мене переконують що они держать ся і будуть держати ся сеї засади що я. Добро нації перве, інші привілеї се послідна точка. Я дуже добре знаю як Вас осуджували, але даруйте, а як мене осуджували? В модерних часах твердимо, кільки то Шептицький не дав на українську справу. Як Левицький, Коновалець, Петлюра, Ви самі дали все, Дашкевич ітд. ітд. Одно одначе скажу, всі ви заробляли на українській справі» (Архів НТШ в Америці: 15 груд., 23 груд. 1949, с. 147).

Така Макогонова риторика 1949 р. про українські політичні еліти вже ставала традицією, адже він стверджував: «Я дуже добре знаю, що від сих провідників нич сподівать ся не можете, за сеї простої причини, боять ся за хліб насущний. [...] я ніколи не клав ваги на еміграцію. [...] Я сиджу тут, слухаю, відвідують [мене] люди, журналісти, дипломатичні чинники з цілого світа, которі щойно повернули. Слухаю і часто встид мені за українців» (Архів НТШ в Америці: 7 черв. 1949, с. 124).

341

Висновки. Варто зауважити, що бажаного ефекту ці інформаційні «вкиди» Я. Макогона не дали. Життєві невдачі при одночасній карколомній кар'єрі інформатора американських спецслужб, фактична утеча Я. Магона від дійсності, особливо після Другої світової війни, у роки його повільного згасання як уявного героя в українських еміграційних середовищах, відчуття кривд від них і, одночасно, персональний бунт проти гаданої несправедливості (українських еміграційних середовищ), можна охарактеризувати як інтровертивність українця, пасивізм, що спричинилися до ілюзіонізму, а у Макогоновому випадку йшлося про пошуки соціального резонансу, потреби власного самовияву. Відтак у повоєнний час Я. Макогін, як політичний активіст, стрімко деградував до стану «примітивної людини» (Монолатій, 2023: 427), а його амбіції бути реальною, нерідко самостійною, силою перетворилися на фактичне безсилля. Оскільки цей самовияв мав сенс лише тоді, коли спрямовувався на якийсь зовнішній об'єкт, лакмусовим папірцем цього сюжету стала фігура Макогона-адресанта у 1940 – на початку 1950-х років. Вочевидь, сьогодні годі відшукати всі можливі листи Я. Макогона чи ж до нього, адже вони, достоту, як палімпсест ще довгі роки прозиратимуть крізь історію України 30 – 50-х рр. ХХ ст., вигулькуючи то тут, то там – у цілком несподіваних

сюжетах. Відтак листування Я. Макогона з різними інституціями та особами у повоєнні роки показує одну особливість: його власні то-тожності, які є прикладом самореалізації як приватного шпигуна. Тож виходячи зі змісту двох досі невідомих дописів Я. Макогона до знаного канадського українського видання листів можна побачити, що у такий спосіб мій герой уявляв себе або хотів, щоб його і далі сприймали як такого собі приватного підприємця зі зміни міжнародного порядку і/або європейського балансу сил, яким він силкувався бути ще у 1930-х рр.

Отож, висنучучи, варто підкреслити, що, якщо особливістю глобальної рефлексії в дослідженнях над функціонуванням спецслужб та їх функціонерів, є значна увага, приділена історії служб і ретельний опис розвідувальної діяльності шпигунів, то українське питання після завершення Другої світової війни набувало нової геополітичної ваги. Суттєвий цьому приклад – інформаційні «вкиди» Я. Макогона у повоєнний період, зокрема у 1946–1950-х рр. Використання їхнього медійного потенціалу дозволяє, з огляду на політичну науку виокремити: 1) принципи механізмів управління, інституціоналізації владних структур великих геополітичних гравців щодо українського питання; 2) індивідуальне і колективне розуміння системи міжнародних відносин, транскордонні та транснаціональні процеси; 3) природу і способи функціонування систем національної та міжнародної безпеки; 4) процес розширення інфосфери як простору впливу інформації на політичні та соціальні явища в середовищі української діаспори США і Канади; 5) культурні чинники, що формують сучасне середовище міжнародної безпеки через використання інформаційних маніпуляцій та дезінформації про справжні наміри акторів політики.

Джерела та література:

1. Архів Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. *Vasyl Mydry papers*. Box 1, f. 33.
2. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada. Department of External Affairs. Record Group 25. Volume 1838. File number 538: Activities of J. Makohin. 1937.
3. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 4. File number 11: Makohin, J. L.

4. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 14. File number 16: Makohin, J.

5. Генник С. Феномен «достойника нації» Якова Макогона. Прикарпатський вісник НТШ. Пульс. Івано-Франківськ, 2019. Вип. № 6 (58). С. 121–129.

6. Девайн Дж. Призма головного шпигуна. Боротьба з російською агресією / пер. з англ. Є. і В. Тарнавських. Харків: Фоліо, 2024. 252 с.

7. Меер Б. Індустрія розслідувань. Як приватні шпигуни впливають на політику / пер. з англ. О. Тельна. Харків: Фабула, 2023. 264 с.

8. Монолатій І. Макогін псевдо Розумовський. Уявлена українська людина. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2023. 448 с.

9. Румянцев О. Діяльність Якова Макогона в Італії (за матеріалами Міністерства внутрішніх справ Італії, 1935–1941 рр.). Зовнішні справи. 2017. № 11. С. 53–56.

10. Скрипник О. Український патріот й авантюрист Джейкоб Макогін – князь Леон Богун Мазепа Розумовський. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/14/160279/> ³⁴³ —

11. Тимошик М. Як «український олігарх» стверджував Україну в світі й чому його за це скомпрометували свої? Невідомі сторінки лондонського архіву про зневаженого земляками достойника нації Якова Макогона. Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2019/04/18/yak-ukrajinskyj-oliharh-stverdzhuvav-ukrajinu-v-sviti-j-chomu-joho-zatse-skomprometuvaly-svoji/>

12. Braun G. M. Książę-hetman lobbysta z korpusu marines. Режим доступу: <https://www.grzegorzbraun.pl/2017/09/30/ksiaze-hetman-lobbysta-korpusu-marines/>

13. Zięba A. Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932). Kraków: Księgarnia Akademyczna, 2010. 790 s.

References:

1. Arkhiv Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka v Amerytsi. Vasyly Mydry papers. Box 1, f. 33.

2. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada. Department of External Affairs. Record Group 25. Volume 1838. File number 538: Activities of J. Makohin. 1937.

3. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 4. File number 11: Makohin, J. L.

4. Library and Archives Canada – Bibliotheque et Archives Canada., Ottawa, ON. Olha Woycenko fonds. MG30-D212 / R6795. Volume 14. File number 16: Makohin, J.

5. Genyk S. Fenomen «dostoinyka natsii» Yakova Makohona. Prykarpatskyi visnyk NTSh. Puls. Ivano-Frankivsk, 2019. Vyp. № 6 (58). S. 121–129. [in Ukrainian]

6. Devain Dzh. Pryzma holovnoho shpyhuna. Borotba z rosiiskoiu ahresiieiu / per. z anhл. Ye. i V. Tarnavskykh. Kharkiv: Folio, 2024. 252 s. [in Ukrainian]

7. Meier B. Industriia rozsliduvan. Yak pryvatni shpyhuny vplyvaiut na polityku / per. z anhл. O. Telna. Kharkiv: Fabula, 2023. 264 s. [in Ukrainian]

344 — 8. Monolatii I. Makohin psevido Rozumovskyyi. Uiavlена ukraїnska liudyna. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2023. 448 s. [in Ukrainian]

9. Rumiantsev O. Diialnist Yakova Makohona v Italii (za materialamy Ministerstva vnutrishnikh sprav Italii, 1935–1941 rr.). Zovnishni spravy. 2017. № 11. S. 53–56. [in Ukrainian]

10. Skrypynyk O. Ukraїnskyi patriot y avantiuryst Dzheikob Makohin – kniaz Leon Bohun Mazepa Rozumovskyyi. Rezhym dostupu: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/14/160279/> [in Ukrainian]

11. Tymoshyk M. Yak «ukraїnskyi oliharkh» stverdzhuvav Ukrainu v sviti y chomu yoho za tse skomprometuvaly svoi? Nevidomi storinky londonskoho arkhivu pro znevazhenoho zemliakamy dostoinyka natsii Yakova Makohona. Rezhym dostupu: <http://slovoprosvity.org/2019/04/18/yak-ukrajinskyj-oliharh-stverdzhuvav-ukrajinu-v-sviti-j-chomu-joho-zatse-skomprometuvaly-svoji/> [in Ukrainian]

12. Braun G. M. Książę-hetman lobbysta z korpusu marines. Rezhym dostupu: <https://www.grzegorzbraun.pl/2017/09/30/ksiaze-hetman-lobbysta-korpusu-marines/>

13. Zięba A. Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932). Kraków: Księgarnia Akademiczna, 2010. 790 s.